

om hun bijzondere vroomheid, noch om hun katholieke danwel reformatorische bevoegenheid. De kerk werd er van boven- en buitenaf in het kader van de regionale militair-politieke ontwikkelingen gereformeerd. Stadhouders graaf Willem Lodewijk van Nassau kon daarbij echter wel rekenen op de medewerking van een aantal overtuigde staatsgezinde gereformeerde Drenten, met name de leden van het geslacht De Vos van Steenwijk, en op de Groninger gereformeerde predikanten. Drenthe is misschien wel het duidelijkste voorbeeld in de Republiek van de Reformatie van bovenaf.

Het gevolg was, dat de publieke Gereformeerde kerk omstreeks 1650 in Drenthe wel de 'civil religion' belichaamde, en feitelijk zonder concurrenten. Reeds toen werd dus de situatie benaderd, vastgelegd bij de volkstelling van 1809, toen alle inwoners van Drenthe opgaven, te behoren tot de gereformeerde religie, op een paar honderd katholieken na in Coevorden en hier en daar wat joden. Een score die de vaderlandse kerk in geen enkele andere provincie behaalde. Maar dat betekende niet, dat de Drenten anno 1650 en nog lang daarna goede calvinisten waren. Het duurde verscheidene jaren na 1598, voordat enig effect van de Reformatie op lokaal niveau merkbaar was, naar de uitvoerige beschrijving die Bergsma ervan in 'Van kerspel tot kerspel' geeft.

Inhoudelijk was het effect van de protestantisering volgens Bergsma slechts mager te noemen. Prediking en onderwijs hadden maar weinig greep op hart en handel van de bevolking, naar de zeer geringe aantallen kerkgangers en vooral lidmaten aangaven. Armoede, onkunde, tekorten aan goede predikanten en schoolmeesters bevestigden een vicieuze cirkel. Met een verwijzing naar de twintigste-eeuwse cijfers van de socioloog J. P. Kruyt suggereert Bergsma, dat die ook nooit doorbroken is. Zijn voorbeeldige schets eindigt echter op dit punt naar mijn mening wat haastig. De aantallen lidmaten voor een dertig gemeenten die hij opgeeft, zijn inderdaad zeer gering. Zij dateren echter bijna allemaal van de eerste dertig jaren van de zeventiende eeuw. Een paar cijfers lijken echter de groei ervan in latere jaren aan te geven, zodat Bergsma zijn conclusies over de mislukte Reformatie te snel trok. Een kanttekening bij een gewaardeerd opstel dat vraagt om een vervolg.

G. J. Schutte

Dutch-Asiatic Shipping (1595-1795) via Internet (<http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DAS>).

In 1979 verschenen de delen II en III van J. R. Bruijn, F. S. Gaastra, I. Schöffers, *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries* (3 dln.; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1979-1987) een bronnenpublicatie waarin vrijwel alle reizen die vanaf 1595, merendeels onder auspiciën van de VOC, van en naar de Oost werden ondernomen, staan opgesomd. Het ging om meer dan 8000 reizen; 4700 richting Ceylon en Batavia (Deel II), en 3500 terugreizen (Deel III). In een besprekingsartikel in de *BMGN* (CIII (1988) 231-236), ter gelegenheid van het uitkomen van het samenvattende deel I, roemde F. J. A. Broeze de publicatie als een mijlpaal in de maritieme en economische geschiedenis. Ook had hij waardering voor de vorm waarin de gegevens stonden vermeld: 20 variabelen waren in een tabelvorm ondergebracht, waardoor het zoeken naar gegevens werd vergemakkelijkt en de leesbaarheid werd vergroot.

Wat Broeze zich niet afvroeg, was of een gedrukte publicatie nu werkelijk de beste vorm was om zo'n gegevensverzameling te presenteren. Toegang tot de gegevens geschiedde via drie indices: op scheeps-, kapiteins- en plaatsnaam. De wederwaardigheden van een bepaald schip

of een bepaalde kapitein konden op die manier goed gevolgd worden, zij het dat er dan heel wat in beide boeken moest worden gebladerd. Maar vragen over de waarde van ladingen, het aantal passagiers of het aantal doden dat tijdens de reizen te betreuren was, waren moeilijker te beantwoorden: de indices gaven daarop geen ingang, zodat niets anders restte dan het doorvlooien van de twee boeken van de eerste tot de laatste bladzijde. Zo'n vraag had Broeze zich wel kunnen stellen, omdat eind jaren tachtig de informatietechnologie al zo ver gevorderd was dat de gegevens ook heel goed in een database op een cd-rom hadden kunnen zijn ondergebracht, hetgeen de zoekmogelijkheden sterk zou hebben verbeterd.

Nu, ruim tien jaar verder, heeft het ING de logische stap gezet om inderdaad een databaseversie van *Dutch-Asiatic Shipping* te ontwikkelen, die weliswaar niet via cd-rom, maar via internet te raadplegen is. Voor deze versie zijn niet opnieuw de archieven geraadpleegd, maar is de oorspronkelijke publicatie gescand en in een database ondergebracht. Deze procedure heeft het aanmerkelijke voordeel dat het snel en goedkoop kan worden gedaan; een nadeel is dat gegevens die niet in de boekversie zijn opgenomen, nu ook niet beschikbaar zijn. Zo is een beschrijving van de lading in de boekversie weggelaten, omdat het teveel ruimte zou kosten, terwijl die informatie natuurlijk zonder probleem een plaatsje in de databaseversie had kunnen krijgen.

Belangrijkste vraag is natuurlijk: kun je nu sneller en beter zoeken in de database- dan in de boekversie? Wat sneller zoeken betreft is dat zeker het geval. Selecteer een schip of een kapitein en met één druk op de knop worden alle reizen getoond die het schip of de kapitein heeft gemaakt. Wat beter zoeken betreft is de winst minder groot dan verwacht. Dat je ook op scheepstype, bouwjaar, VOC-werf, vertrek- en aankomstplaats kunt zoeken, is zeker een verbetering. Maar dat je niet op waarde van de lading kunt zoeken, of op aantal en soort scheepslieden is teleurstellend. Het is informatie die immers wèl in de database aanwezig is! Ernstig is dat de database niet bepaald foutloos is geconverteerd vanuit de oorspronkelijke boeken. Er zijn veel typefouten in de database blijven staan. Het schip de Blijde Boodschap komt bijvoorbeeld in de database voor als Elude Boodschap en als Blude Boodschap.

Tenslotte: veel sociaal- en economisch-historici zullen de gegevens uit de database willen gebruiken om ze te aggregeren, te sommeren en te totaliseren. De huidige interface biedt daarvoor geen mogelijkheid. Hoe prettig het ook is om via Internet de gegevens te kunnen benaderen, het ware te wensen dat de 'Dutch Asiatic shipping'-database ook als bijvoorbeeld Excel-bestand te downloaden zou zijn.

Onno Boonstra

N. Middelkoop, ed., *Amsterdammers geportretteerd. Kopstukken 1600-1800* (Bussum: Toth, 2002, 304 blz., €29,90, ISBN 90 6868 315 2).

Van de meer dan duizend schilderijen daterend van voor 1800 in bezit van de stad Amsterdam, bestaat ruim de helft uit portretten van Amsterdammers. Het is een zeer gevarieerd bezit en het gaat van 58 regentstukken, 17 groepsportretten van chirurgijns en 58 schuttersstukken tot honderden individuele portretten. Vele zijn dus vanwege instellingen tot stand gekomen, weer andere komen uit familiecollecties. In 1986 werd al een tentoonstelling van zestiende-eeuwse portretten in het Amsterdams Historisch Museum gehouden en in 2002 kwam een grote expositie van schilderijen uit Amsterdams bezit en van buiten de stad tot stand die de twee volgende eeuwen bestreek. Over het algemeen hebben kunsthistorici niet veel interesse voor dit soort schilderijen getoond. Maar het is een terrein waarop in Amsterdam ongeveer tweehonderd